

לשני, כדי שלא יעבור זמנו, ולכשיגיע מעות אחר כך – ישלם לראשון. ואפשר שאפילו הפועל שעבדו אתמול הוא עני, וזה הנוכחי – עשיר (שם י,א).

ויש לעיין בסברא, הלא נתחייב כבר לשלם לפועל הראשון, ומחויב חוב ממוני בכל שעה ושעה [ונראה פשוט שמלבד הלאו דבל תשהא, יש כאן חוב ממוני מדאורייתא, כשאר חובות דהלאה ומכירה, הגם שאין בהן בל תלין. וכן יש לדייק מלשון הרמב"ם שכתב לשון חיוב וגם איסור בל תשהא], וא"כ לכאורה יש להחשיבו כלפי הפועל האחרון כ'אין לו', שהרי מחויב ועומד כלפי הראשון. ואף אם נאמר שאינו חשוב כ'אין לו' – כיצד ידחה את פריעת חובו משום מצוה המוטלת עליו. וכן יש לדון לענין שאר מצוות עשה, כאשר יש לו מעות שחייב להחזירן – האם יש לו להוציאן למצוה ולדחות פרעונו. וצ"ע.

'כל שפעולתו אתך'. ובכלל זה יש להביא שכיר קטן. והרי הוא בכלל 'באחיך' וודאי שחייבים לשלם לו שכרו בזמן [והלוקחו מאתו הרי זה גזלן מן התורה, שאינו דומה למציאה שאינה של הקטן אלא מדרבנן – לפי שאין לו יד לזכות בה, אבל שכירות – הלא יש דעת אחרת מקנה לו] [עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ג צט].

וכן פסק החפץ-חיים (אהבת חסד ט,ה. ולא ציין מתשובת הרשב"א), והוכיח זאת מדברי הרמב"ם. והוסיף: 'וראייתי אנשים שמשתמשין בקטן באיזה דבר של תשמיש, ומבטיחין להם שיתנו להם אח"כ דבר מה עבור זה, ולבסוף לא יתנו להם כלום. ושלא כדין עבדי, דאיסור כבישת שכר שכיר שייך אפילו במלאכת פרוטה אחת, ואפילו בקטן שייך זה, כמו שהוכחנו. ואפילו לאחר את זמנו אסור, כמו שכתבנו דשייך בו 'בל תלין', וכל שכן לכבוש לגמרי דאסור'.

דף קיב

'לכדתניא: ואילו הוא נשא את נפשו – מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר עצמו למיתה, לא על שכרו?!' יש לבאר מה בא ללמדנו ומאי נפקא מינה במסירות נפשו של זה. – אפשר שאם הקנה הפועל את זכות שכרו לאדם אחר או הורישו (ע' לעיל), אין כאן בל תלין, שאע"פ שזה השני זכה בשכר, הרי לא מסר נפשו עבורו. וא"ת וכי גרע זה משכירות בהמה וכלים שגם כן לא נשא את נפשו במלאכה. י"ל ששם שונה שעכ"פ נתן מנכסיו ושעבדם לעשות בהם שכר. [אמנם, גם אם לא ננקוט כדברים הללו, יורש שאני שאין זה שכרו אתך, וכמו שכתב הח"ח – מובא לעיל]. עוד למדנו מכאן שמותר לו לאדם לעסוק במלאכות שיש בהן סיכון מסויים לנפשו, לפי שכך מנהגו של עולם (ע' חו"א חו"מ ליקוטים יח,ב).

והו לשון הגרמ"פ פינשטיין זצ"ל (באגרות משה חו"מ ח"א קד): 'נשאלתי מאחד, אם מותר להתפרנס ממשחק זריקת הכדורים (כדור בסיס) שיש לחוש לסכנה כדאירע לאחד מכמה אלפים שנסתכן. והשבתי שלע"ד יש להתיר, דהא מפורש בב"מ דף קי"ב על קרא דואליו נושא נפשו, מפני מה נתלה באילן ומסר את עצמו למיתה, לא על שכרו – אלמא דמותר להתפרנס אף כשאיכא חשש סכנה לאופן רחוק. וממילא אף כשיש חשש שיהרוג אחרים באופן רחוק כזה מותר, דמאי שנא מחשש דליהרג בעצמו, דגם להרוג את עצמו יש איסור לא תרצח ומ"מ מותר בחשש רחוק כזה לצורך פרנסה, אם כן גם בחשש סכנת אחרים נמי יש להתיר בחשש רחוק כזה. וגם אם לא נימא כן, לא היה רשאי בעל האילן לשכור אותו.'

אבל ודאי מסתבר שהוא דוקא כשהאחר גם כן נכנס לזה ברצונו, דודאי אין לו רשות להכניס אף בספק הרחוק כזה את אלו שלא ידעו או לא רצו להכנס אף בספק רחוק כזה.

אחר זמן הראו לי שבנדוע ביהודה (תנינא יו"ד י) גם כן פסק כן לענין להתפרנס מצידת חיות עיי"ש, והנאני'.

(יש לעיין בכל כיוצא בזה, כשאינו עושה לצורך פרנסה, אלא למשחק בעלמא, שאפשר כיון שכך דרכם של הבריות לעשות אין בזה איסור, וכדרך שכתב הגרמ"פ לענין עישון סיגריות שכך הוא דרכו של עולם. (ע' יו"ד ח"ב מט; חו"מ ח"ב עו. וילה"ע שיתכן שינוי בדין זה בהתאם לשינויים שיש במנהגם של בני אדם וביחסם אל העישון, לאור המימצאים החדשים שבידי הרופאים והמודעות אליהם). צא וראה מנסיעה בכבישים, שאין נמנעים מליסע לטיול בעלמא, על אף שהסכון שבתאונות דרכים מסתמא גדול משאר תאונות עבודה של עליה באילן וכדומה. וכמוכן שיש לדון על כל מקרה לגופו). ע"ע בשו"ת המיוחסות לרמב"ן (כ).

יכול אפילו לא תבעו, תלמוד לומר: אתך – לדעתך' – ולא לדעתו (רש"י). שמכך שלא תובעו – מדעתו ומרצונו הוא, שנתרצה לזה ומרשהו לעכב תשלומו.

ונראה שגם אם לא תבעו בפיו בפירוש אלא שבא לפני בעה"ב כנהוג, הרי ודאי בא אצלו כדי לקבל שכרו (נתיב החסד לח"ח פרק ט אות ט).

לכאורה משמע שגם אם אינו תובעו מפני בושתו וצניעותו – אינו עובר, שהרי סתמה המשנה ולא חלקה בדבר. אך טעם הדבר צריך באור, הלא אין כאן הסכמה ורצון מלאים ומדוע נחשב הדבר 'לדעתו'.

ולכאורה יש להוכיח שאינו עובר, ממה שאמרו לעיל שעני קודם לאביון לפי שמתבייש לתובעו. ובמאי עסקינן, אם שניהם תובעים א"כ לא כסף הרי הוא כאביון ואם שניהם אינם תובעים א"כ מדוע אביון קודם לעשיר (כמוש"כ הרש"ש והח"ח), הלא העשיר שמתבייש לתובעו אין כאן 'מדעתו', לעומת האביון שלא תבע – מסכים לשיהוי, אלא משמע שאף שאינו תובע מחמת הבושה – אין לאו דאורייתא. אך יש לדחות דלעולם מיירי כשתובעים שכרם, וכוונת הגמרא שהעני מתבייש מלבקש מאחרים כל צרכיו ולפיכך זקוק הוא יותר לכסף, שיש לו פחות מסייעים, או מפני שמתבייש לשטוח כל דאגותיו בפני המעביד ואין ידוע מצבו האמתי.

ושאלתי למורנו הגר"ח קניבסקי שליט"א, וזו לשון תשובתו: **אם מכיר שרוצה הכסף י"ל דהוי כתובעו.**

ויש לברר בקטנים שאינם בני מחילה, האם לא תועיל מחילתם על איחור התשלום לענין 'בל תלין', או שמא לענין זה מהני מחילתם כשם שנראה לכאורה שמועילה נתינת רשות שימוש בחפציהם [אמנם שמעתי שמדברי החו"א לענין לולב של קטן משמע לכאורה שאין מועילה נתינת רשות של קטן לשימוש, דהוי כשואל שלא מדעת. וצ"ע]. ומצוי הדבר למעשה כגון בשימור תינוקות על ידי קטנים.

יש אומרים שאפילו כשלא תבעו, יש להזהר לסלק את השכירות בזמנו, אלא שאינו עובר ב'לאו' (שער המשפט; חבל יוסף – מובא באהבת חסד ט, יא).

'נתנה לו בחצי היום, מששקעה עליו חמה עובר משום בל תלין'. לאו דוקא אלא משום ביומו תתן שכרו, ולא תבוא עליו השמש, אלא נקטו כן לפי שרוב השכירים איסורם בבל תלין. וכאילו אמר, איסור 'בל תלין' דעלמא שייך גם כאן מיד כששקעה החמה (סמ"ע שלט סקי"א).

ע' ברמב"ן (פרשת תצא) שרוב הפועלים גומרין עבודתם לפני שקיעת החמה, ובוה פרש את פשט הפסוק. ואולם במשנה ובגמרא מבוואר שסתם שכיר יום עובד עד הלילה (ע' בנמו", ובמובא לעיל פג). ואפשר שגם אלו שגמרו לפני שקעה"ח, עד שמגיעים לעיר ותובעים שכרם מבעה"ב כבר יצאו הכוכבים, ואם כן זמן סיום התשלום הוא עד הבוקר. ובכך מתיישבת שיטת ר"ח מקושית הגמ"י. וכן מתיישבים דברי הרמב"ן עם פשטות דברי הגמרא.

– הטעם שאומן אינו עובר אלא כשמחזיר – כי כל זמן שהחפץ בידו, אין תשלום פעולת השכיר מוטלת

על בעל הבית לעבור עליו שהרי תופס משלו כנגד שכרו. ומזה יש ללמוד שאם נותן משכון לפועל – אינו עובר כלום (פתחי תשובה שם סק"ב בשם הגר"ז בשו"ע שלו). ואולם ה'לבוש' כתב הטעם שכל עוד אין האומן נותן לו, מוחל הוא על התשלום עד שיחזירנו לו. ולפי זה אין ללמוד מכאן על משכון אחר. ובקצות החשן (עב סקכ"ג) האריך בענין והסיק שבנתינת משכון, אע"פ שמחזיר לו את משכונו, כיון שכבר קנהו (מדברי יצחק, דבע"ח קונה משכון), שוב אין בל תלין (מובא כל זה בפתחי תשובה שם). וכבר נמצא במאירי מפורש שאם מחזיק הכלי כמשכון – עובר, וכאן מדובר כשהחזקת הכלי על ידי האומן מורה שאינו מקפיד על התשלום לאלתר. והיא סברת ה'לבוש'. גם בספר ערוך השלחן פסק שבנתינת משכון אינו נפטר מאיסור בל תלין (עפ"י שבט הלוי ח"ז רלב, ב).

בענין 'אומן קונה בשבח כלי...' ע' ב"ק צט.

(ע"ב) 'בעל הבית טרוד בפועלים הוא'. ואפילו אין לו אלא פועל זה בלבד – לא פלוג רבנן (תורא"ש). גם טרוד הוא בעסקיו, וכדברי הירושלמי (שבועות ז, א) שבעל הבית עסקיו מרובים (רמב"ן ועוד).

*

הנה שאלה ששאלתי להגר"ח קניבסקי שליט"א:

'אני בער ולא אבין, בהא תקנו 'תקנות קבועות' ששכיר נשבע ונוטל לפי שבעה"ב טרוד בפועליו, הגם שמדאורייתא בעה"ב נשבע ונפטר – והלא מדא"ו סגי בשבועת בעה"ב הגם שהוא טרוד, ומה ראו על ככה לשנות הדבר, דלכאורה לא שייך כאן השתנות במשך הדורות שראו צורך לתקן לפי קלקול הדור [דבשלמא שבועת היסת י"ל שראו שנתרבו הרמאין וכיו"ב, אך כאן שהסיבה משום טרדא, וזה היה מאז ומעולם. וכיו"ב כתב הרמב"ן לעיל צז. דרבנן תקן שבועת השותין משום דאי לקול דרי ומורו התר אנפשייהו].

מענה:

בתחלה היו הדורות רגועים יותר.

פרפראות לחכמה

'רב הונא ורב חסדא, חד אמר... וחד אמר'. –

בכעשרה מקומות בש"ס מצינו מחלוקת בין רב הונא ורב חסדא, 'חסידי דבבל' (תענית כג:): ו'סבי דפובדיטא' (סנהדרין יז:): בלשון זו: 'חד אמר... וחד אמר...', וברוב המקומות שהובאה מחלוקת כזו, נחלקו בדרשת הכתוב או בלשון המשנה ובאורה.

וכן מצינו אצל הרבה זוגות חכמים שמחלוקתם הובאה בגמרא ללא ציון דעתו של כל אחד, אלא בסתם – 'חד אמר... וחד אמר'. הנה כמה נתונים על מחלוקות בסגנון זה שמופיעות בתלמוד בבלי:

רב ושמואל – בכארבעים מקומות מצינו שחלקו כן.

רב אחא ורבינא – כעשרים וחמשה..

ר' יוחנן ור' אלעזר – כעשרים פעם.

ר' אמי ור' אסי – למעלה מעשר פעמים.

ר' יוחנן ורבי יהושע בן לוי – כעשרה מקומות.
 כשמונה פעמים – ר' שמעון ברבי ור' חייא.
 שש פעמים – ר' אליעזר ור' יוסי בר חנינא; רב חסדא ור' יצחק בר אבדימי.
 חמש פעמים – ר' יהודה ור' נחמיה. (ובמדרשים יש פעמים רבות נוספות).
 ארבע פעמים – רב חסדא ורב המנונא.
 שלש פעמים – ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבידא; רב ולוי; ר' זירא ור' אבא בר ממל; ר' זירא ורב
 שמואל בר יצחק; רב מרי ורב זביד.
 פעמיים – רבי ור' חייא; ר' יעקב בר אידי ור' שמואל בר נחמני; ר' יוחנן ור' חנינא; רב הונא ור' חייא
 בר רב; רב יהודה ורב עינא; רבי חייא בר אמי ור' אסי; ר' אמי ור' יצחק נפחא; ר' לוי בר חמא ור'
 חנינא; אבהו בר איהי ומנימין בר איהי.
 ועוד מחלוקות סתמיות חד-פעמיות מצאנו אצל זוגות חכמים שונים.
 ויש גם זוגות חכמים ידועים, שלא מצינו אצלם אף פעם אחת מחלוקת בלתי מסוימת בשמותם – כגון:
 רבה ורב יוסף; אביי ורבא; רב פפא ורב זביד.

דף קיג

'וכי שכיר עובר משום בל תגזול?'. יש לדקדק: כיון שאמרנו שבעל הבית מדקדק וזוכר הרי שב הדבר
 לדין תורה ופטור, ומה מקשה. אך הואיל ויש עדים ששכרו ונתחייב לו ועדיין הוא בתוך זמנו, והשכיר
 נושא את נפשו לדבר ומדייק היטב, יש להם לחכמים לתקן שבועה עכ"פ ולא לפוטרו מכל וכל כדין
 כופר הכל, וכיון שכן, עדיף לתקן שבועה לשוכר ולא לבעל הבית משום כדי חייו של השכיר (עפ"י
 רמב"ן. וער"ן).

'אמר שמואל: שליח בית דין מנתח נתוחי – אין, אבל משכוני – לא'. תימא אם כן היאך יכפו פריעת
 חוב על המסרבים לפרוע חובותיהם [והלא בית דין כופים על כל מצוות עשה עד שתצא נפשו, ובכלל
 זה מצות פריעת בעל חוב]?
 ויש מי שפרש 'מנתח נתוחי' – מנתחו ומושכו וכופהו להכנס לביתו ולהוציא לו העבוט החוצה, אבל לא
 יכנס הוא בעצמו לביתו למשכנו.

ורבנו תם פרש שאין מדובר כאן על משכון הניטל לצורך פרעון, שהגיע הזמן ואינו רוצה לפרוע, אלא
 המדובר על משכון שנועד לבטחון המלוה (בתוך זמנו, שרואה שמבזבז מעותיו ורוצה להיות בטוח
 שיפרענו בבוא הזמן. או גם לאחר שהגיע הזמן אלא שאינו רוצה ליטלו בתורת פרעון. סמ"ע ועוד). ואכן
 אם הגיע הזמן ומסרב לפרעו – שליח ב"ד נכנס לביתו וממשכנו (רא"ש. והובאה שיטה זו בשו"ע חו"מ צו, טו
 בשם 'יש מי שאומר'. וע"ע בשו"ת הרא"ש י"א, ז; שו"ת הריב"ש שצו; משך חכמה תצא כדי בבאור הספרי).
 וכן לענין איסור נטילת כלי אוכל נפש מאת הלווה – לא אסרה תורה אלא כשנוטלם כבטחונות, אבל
 אם בא ליטול בתורת פרעון, רשאי ליטול על ידי שליח ב"ד כל הכלים (מלבד כלי תשמישו החיוניים
 לו ביותר, שמסדרין לבעל חוב כדלהלן). שלא הקפידה תורה אלא על שביתת הכלים הללו, שישבתו
 ממלאכתם כל זמן שהם אצל המלוה שהרי אינו רשאי להשתמש בהם כל זמן שהם אצלו בתורת משכון
 (משום רבית. ע' רש"י להלן ושא"ר; ש"ך), אך לא כשנוטלם בתורת פרעון.